

РОЛЬ ОСНОВНИХ СУБ'ЄКТІВ
СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У
ДОСЯГНЕННІ ЗМАГАЛЬНОГО
РЕЗУЛЬТАТУ: ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА



Приходько Володимир

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

Аннотация

Проведенное исследование показало, что в начале 2000-х гг. ошибочно считали, что в ходе многолетней подготовки отношения в системе «тренер-спортмен» носят всего лишь субъект-объектный характер. Следовательно, как успехи, так и неудачи в соревнованиях зависят исключительно от тренера, но не от спортсмена. На самом деле это не соответствует действительности, а сам спортсмен, приобретая мастерство и становясь субъектом, все больше определяет результат соревнований. Исследование убедительно доказало, что неверно и дальше считать спортсмена всего лишь объектом воздействия в ходе управления процессом спортивной подготовки. По мере перехода спортсмена к каждому следующему этапу спортивной подготовки его ответственность как субъекта за полученный соревновательный результат постоянно растет. Это должно быть учтено, во-первых, в профессиональной подготовке тренеров по спорту. И, во-вторых, использовано тренерами в ходе практической работы по дальнейшему совершенствованию системы подготовки спортсменов.

Ключевые слова: система подготовки спортсменов, тренер, спортсмен, спортивная деятель-

ность, субъект спортивной деятельности.

Annotation

In the national theory of sports, the tradition has somewhat simplified to describe the process of sports training, in which its main actors (trainer and athlete) are, regardless of the stage of preparation of the latter, in the relationship «subject-object». Thus, as a result of the false identification by the scientists of the athlete's personality as an independent, always dependent on the actions of the trainer, the attention of the researchers was not attracted to the formation of an active and responsible subject of sports activities, from which, as the skill is acquired, it all depends to a greater extent on the achieved result.

The answers of the experts involved to the closed questions became important. All 100% of the polled Honored Coaches of Ukraine agreed that besides the coach and the athlete, the competitor himself is directly responsible for the competitive result. All 100% have noticed, also, that from the stage of initial training to the stages of maximum realization of individual possibilities and preservation of the highest sporting skill the role and the ability of the athlete himself to influence the achievement of a high

competitive result is constantly and linearly increasing.

Perhaps the most important achievement of the research should be considered the first quantitative objectification of the phenomenon, which expresses the existing tendency to increase the role of the athlete as a subject, as his skill grows, in the resulting competing result. If at the stage of specialized basic training the contribution of the trainer and the athlete in the obtained competitor result is estimated respectively 75,6% and 24,4%, then at the stage of maintaining the highest sporting skill is already 47,8% and 52,2%. That is, the athlete's role in the competitive result is 4,4% higher than the coach.

The study has shown that we can not continue to consider the athlete as the sole object of influence in the management of the process of sports training. As the athlete moves to each subsequent stage of sporting training, his responsibility as a subject for the achieved competitive result is constantly increasing. This should be taken into account, firstly, in the training of sports trainers. And, secondly, used by trainers in the course of further improvement of the system of training of athletes.

Key words: system of preparation of athletes, trainer, athlete, sports activity, subject of sports activity.



Постановка проблеми. У вітчизняній теорії спорту існує традиція дещо спрощено описувати процес взаємодії у ході підготовки, у якому його головні дійові особи (тренер і спортсмен) знаходяться, незалежно від етапу підготовки останнього, у відносинах «суб'єкт-об'єкт». У такому підході криється помітна наукова та практична невідповідність і проблема. Адже внаслідок помилкової ідентифікації спортсмена як несамостійної, завжди залежної від дій тренера особи, не приверталась увага дослідників до становлення діяльного та відповідального суб'єкта спортивної діяльності, від якого, по мірі набуття ним майстерності, усе в більшій мірі залежить здобутий змагальний результат.

Аналіз базових досліджень і публікацій. Уявлення про суб'єкт-об'єктні відносини між тренером і спортсменом, як єдино можливі, існувало наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття [7]. Було поширене таке бачення основних елементів системи підготовки спортсменів і взаємодії між її основними складовими: «Система підготовки кваліфікованих спортсменів складається з двох підсистем: процесної та персоніфікованої. ...Персоніфікована підсистема включає дві взаємодіючі структури: керовану та керуючу. До керованої відноситься спортсмен...» [6, с. 9]. До вживання терміну «керування», через який і фіксуються суб'єкт-об'єктні взаємні зв'язки тренера та спортсмена, схилились також інші фахівці [приміром: 3, с.23].

З часом провідні науковці достатньо близько підійшли до розуміння того, що спортсмен на більш пізніх етапах підготовки насправді є суб'єктом спортивної діяльності. В.М. Платонов про спортсмена – суб'єкта: «Учасників змагань належить розглядати як осіб, які вступають у рефлексивну взаємодію. Термін «рефлексивний» означає, що кожен з

учасників змагань (спортивного поєдинку) відображує у своєму мисленні міркування інших учасників – суперників і партнерів. Відповідно до цього діяльність спортсмена у поєдинку визначається його уявленнями, ментальним відтворенням основних положень такої, що передбачається, поведінки противника, партнерів і своєї» [9, с. 93].

На потребі підвищення ефективності системи підготовки спортсменів, на пошуку шляхів покращення виступів провідних спортсменів акцентують увагу відомі сучасні дослідники в Україні [8, 9, 11] та за її межами [1, 2, 4, 5].

Мета статті: дослідити професійні уявлення високо кваліфікованих тренерів про особливості процесу становлення суб'єкта спортивної діяльності.

Використовувались такі **методи** дослідження: аналіз літературних джерел; експертне опитування способом анкетування; методи математичної статистики. Аналіз літературних джерел використовувався для вивчення доробку науковців відносно устрою підготовки спортсменів. За авторськими анкетами опитані усі 9 Заслужених тренерів України з різних видів спорту, які працюють у Придніпровській державній академії фізичної культури і спорту. До опитування були включені, окрім власне відкритих і закритих питань, також ті, що характеризували респондентів за видом спорту і стажем роботи.

Серед Заслужених тренерів України були фахівці з боксу, різних видів боротьби, волейболу, футболу і плавання. Середній стаж роботи тренером усіх опитаних складав 35,4 роки, що усе разом дозволяє вважати їх експертами.

Виклад основного матеріалу дослідження. На питання анкети про те, які саме елементи входять до системи підготовки спортсменів, отримані такі відповіді. Це

відбір і орієнтація перспективних дітей і молоді; загальна фізична підготовка; спеціальна фізична підготовка; техніко-тактична підготовка; участь у змаганнях – усе з дотриманням послідовності у навчанні відповідно до кожного з етапів підготовки. Крім того: якісне матеріально-технічне і науково-методичне забезпечення; постійний медико-біологічний контроль і підтримка, включаючи використання сучасних фармакологічних засобів реабілітації і відновлення; аналіз даних про змагальну діяльність спортсмена, у тому числі із застосуванням сучасної методики і приладів.

На наступне відкрите питання, що являє собою спортивна діяльність, отримані узагальнюючі відповіді. У стислому виді, як дефініція, спортивна діяльність особи визначена тренерами як процес, спрямований на вдосконалення фізичних і психічних можливостей само визначеної молоді людини для досягнення нею максимально можливих результатів у спорті.

Опитані відносять до спортивної діяльності, на етапі її формування, спільну діяльність тренера і спортсмена, а потім це все – у житті спортсмена. Виникнення і вдосконалення спортивної діяльності забезпечують усі ланки системи спортивної підготовки. Вона дає спортсмену усвідомлення потреби у систематичній і важкій праці під час підготовки до змагань (високого рівня). Це також творча і професійна робота спортсмена, котрий має визначити для себе найбільш прийнятний стиль (техніку і тактику дій), який, по-перше, потрібно довести до автоматизму. По друге, індивідуальний стиль дає свободу дій у складних ситуаціях, що виникли у змаганні, дає гарні шанси перемогти.

Специфіка діяльності суб'єкта залежить від виду спорту, особи тренера, віку та індивідуальності, включаючи морфологічні,



Відповіді Заслужених тренерів України на частину закритих питань анкети (n = 9)

№ п/п	Питання анкети	Згоден	Складно відповісти	Не згоден
1.	Чи згодні Ви, з тим що окрім тренера безпосередньо і сам спортсмен несе відповідальність за змагальний результат	9 (100%)	-	-
2.	Чи згодні Ви, з тим що невірно вважати спортсмена у ході підготовки до вищих досягнень і на наступних етапах усього лише об'єктом керування	9 (100%)	-	-
3.	Чи згодні Ви, з тим що від етапу початкової підготовки і до етапів максимальної реалізації індивідуальних можливостей і збереження вищої спортивної майстерності, роль самого спортсмена у досягненні високого змагального результату постійно зростає	9 (100%)	-	-
4.	Чи згодні Ви, з тим що у багатьох видах, приміром, у спортивних іграх та єдиноборствах, якості спортсмена, який навчився приймати вірні рішення з урахуванням ситуації, є визначальними	7 (77,8%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)
5.	Чи згодні Ви, з тим що професійна позиція та дії тренера у значній мірі визначають особливості становлення спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності	8 (88,9%)	-	1 (11,1%)
6.	Чи згодні Ви, з тим що, побачивши бажання висказати думку з питань підготовки, можливо, вже на етапі спеціалізованої базової підготовки та на наступних, тренер має підтримувати спортсмена, тим самим сприяти становленню його як суб'єкта спортивної діяльності	7 (77,8%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)
7.	Чи згодні Ви, з тим що одним з основних наслідків спортивної підготовки, має бути становлення відповідальної і самостійної особи, про яку можна сказати, що у неї сформовано феномен спортивної діяльності	7 (77,8%)	1 (11,1%)	1 (11,1%)
8.	Чи згодні Ви, з тим що тренери мають бути готові, до того щоб вміло сприяти становленню спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності й успішно взаємодіяти з ним	9 (100%)	-	-

фізіологічні і психологічні дані, етапу підготовки спортсмена, змісту тренувань і особливостей змагань, у яких він бере участь. На неї впливають застосована практика відбору тренером дітей у цей вид спорту, планування тренувального процесу і його матеріально-технічне забезпечення, процедури відновлення і харчування.

Частина відповідей на закриті питання анкети щодо суб'єкта спортивної діяльності, які отримані шляхом опитування експертів, узагальнені у табл. 1.

Як видно, на три перші поставлені питання, а також на питання восьме отримано 100% від-

повідей «Згоден». У такий спосіб Заслужені тренери України, обрані у якості експертів, висказали свою згоду з тим, що система підготовки має створювати умови для становлення суб'єкта спортивної діяльності. Причому тренери мають бути підготовлені, щоб вміло сприяти становленню спортсмена, як суб'єкта спортивної діяльності, та успішно взаємодіяти з ним. Тобто, не керувати «силою», але розуміти і враховувати, що по мірі зростання майстерності спортсмена він має відігравати усе більшу роль у виступах на змаганнях, у досягненні високого спортивного результату.

Навіть ті питання анкети, а

саме №№ 4-7, які не викликали однастайності у відповідях, підтвердили правомірність їх постановки перед експертами і очевидну важливість для вдосконалення системи підготовки спортсменів. Адже, і це очевидно, підтримка згодою експертів у межах від 77,8% до 88,9% однозначно свідчить про важливість цих поставлених питань.

А саме питання: «Чи згодні Ви, з тим що у багатьох видах, приміром, у спортивних іграх та єдиноборствах, якості спортсмена, який навчився приймати вірні рішення з урахуванням ситуації, є визначальними»; «Чи згодні Ви, з тим, що побачивши бажання



Таблиця 2

Оцінка Заслуженими тренерами України внеску тренера і спортсмена у спортивний результат на різних етапах підготовки (n = 9)

Етап підготовки	Суб'єкт	%	Суб'єкт	%
Спеціалізованої базової	тренер	75,6	спортсмен	24,4
Підготовки до вищих досягнень	тренер	63,9	спортсмен	36,1
Максимальної реалізації індивідуальних можливостей	тренер	53,3	спортсмен	46,7
Збереження вищої спортивної майстерності	тренер	47,8	спортсмен	52,2

висказати думку з питань підготовки, можливо, вже на етапі спеціалізованої базової підготовки та на наступних, тренер має підтримувати спортсмена, тим самим сприяти становленню його як суб'єкта спортивної діяльності»; «Чи згодні Ви, з тим що одним з основних наслідків спортивної підготовки має бути становлення відповідальної і самостійної особи, про яку можна сказати, що у неї сформовано феномен спортивної діяльності» – отримали по 77,8% схвалення.

88,9% підтримки отримало питання «Чи згодні Ви, з тим що професійна позиція та дії тренера у значній мірі визначають особливості становлення спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності» і це потрібно взяти до уваги.

Вкрай важливими були відповіді на питання анкети: «З урахуванням ролі тренера і спортсмена, як суб'єктів спортивної діяльності, оцініть у % внесок тренера і спортсмена в отриманий спортивний результат на різних етапах підготовки». Обрахунок відповідей респондентів поданий у табл. 2.

Дані табл. 2, як і ті, що були включені до змісту табл. 1, мають незаперечну наукову новизну. Адже вперше з високим рівнем об'єктивності встановлена вага (у %) кожного із суб'єктів процесу спортивної підготовки у досягненні змагального результату на

різних етапах підготовки.

Показано, що на етапі спеціалізованої базової підготовки роль тренера оцінюється середньою арифметичною у 75,6%, а роль спортсмена – у 24,4%.

На етапі підготовки до найвищих досягнень роль тренера оцінена у 63,9%, а роль спортсмена вже помітно збільшилась і оцінена – у 36,1%.

На етапі максимальної реалізації індивідуальних можливостей роль тренера оцінена у 53,3%, а роль спортсмена ще більше зросла – до 46,7%.

Нарешті, на етапі збереження вищої спортивної майстерності вона оцінена так: тренера – 47,8%, а у спортсмена вона є навіть більшою – у 52,2%.

Анкета містила відкрите питання про визначення, хто є ця особа, а саме суб'єкт спортивної діяльності. Узагальнюючи написане анкетованими тренерами, відзначимо: суб'єктом слід вважати гарно підготовленого, діяльного і відповідального за свої рефлексивні оцінки ситуації спортсмена, а також знайдені ним оперативні рішення та здійснені техніко-тактичні дії.

Крім того, експерти вважають за доцільне розглядати у якості суб'єктів складного і тривалого процесу спортивної підготовки, окрім тренерів і спортсменів, також осіб, які беруть безпосередню участь у процесі на різних

етапах підготовки. Серед названих: управлінці та менеджери, спонсори та меценати, спортивні лікарі, масажисти, інструктори та ін. фахівці.

Таким чином, можна узагальнити, що мета статті, яка полягала в тому, щоб дослідити професійні уявлення високо кваліфікованих тренерів відносно особливостей процесу становлення суб'єкта спортивної діяльності у системі підготовки спортсменів, в основному, досягнута.

Висновки

1. На початку 2000-х років у теорії спорту було поширене твердження, що в процесі багаторічної підготовки відносини у системі «тренер-спортсмен» носять усього лише суб'єкт-об'єктний характер. Отже, як успіхи, так і невдачі у змаганнях залежать виключно від тренера, а не від спортсмена. Насправді це не відповідає дійсності, адже сам спортсмен під час набування усе більшої майстерності також є суб'єктом, який усе більше визначає результат змагань.

2. Важливими у проведеному дослідженні стали відповіді залучених експертів на закриті питання, узагальнені результати яких подані у табл. 1. Усі 100% опитаних Заслужених тренерів України погодилися, що окрім тренера, ще й сам діючий спортсмен безпосередньо несе частину відповідальності за змагальний результат. Усі 100% зауважили, також, що від етапу початкової підготовки, до етапів максимальної реалізації індивідуальних можливостей і збереження вищої спортивної майстерності роль самого спортсмена у досягненні високого змагального результату постійно і лінійно зростає.

3. Чи не найбільш важливим здобутком проведеного дослідження слід вважати вперше проведеною кількісну об'єктивізацію того феномену, що виражає існуючу тенденцію збільшення ролі спортсмена як суб'єкта по мірі



зростання його майстерності, в досягненні отриманого змагального результату. Якщо на етапі спеціалізованої базової підготовки вклад тренера і спортсмена у здобутий змагальний результат оцінено у 75,6% та 24,4%, то на етапі збереження вищої спортивної майстерності вже у 47,8% і 52,2%. Тобто, роль спортсмена у змагальному результаті оцінена на 4,4% вище, ніж тренера.

4. Проведене дослідження переконливо довело, що надалі не можна вважати спортсмена усього лише об'єктом впливу у ході управління процесом спортивної підготовки. По мірі переходу спортсмена на кожний наступний етап підготовки його відповідальність і вплив, як суб'єкта, за здобутий змагальний результат постійно збільшується. Це має бути враховано, по-перше, у професійній підготовці тренерів. І, по-друге, використано тренерами у ході подальшого вдосконалення системи підготовки спортсменів.

Перспектива подальших досліджень визначається потребою вивчення дій усіх залучених фахівців як суб'єктів процесу, особливостей формування суб'єкта спортивної діяльності в залежності від етапу спортивної підготовки.

Література

1. Алексеев В.Н. Система управления процессом развития российского футбола в современных условиях : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. пед. наук : [спец.] 13.00.04 «Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры». Майкоп, 2009. 40 с.
2. Врублевский Е.П. Организационные аспекты подготовки спортсменов высокой квалификации. Состояние, опыт и перспективы развития физкультурного движения Якутии. Якутск, 2013. С. 39-44.
3. Демінський О.Ц. Дидактичні основи оптимізації спортивного тренування : монографія. Київ, 2001. 238 с.
4. Есентаев Т.К. Развитие системы подготовки спортсменов высшей квалификации. Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Харків, 2016. № 2. С.4-10.
5. Казиков И.Б. Система подготовки российских спортсменов к Играм Олимпиад в современных условиях развития спорта : дис. ... доктора пед. наук : [спец.] 13.00.04. Москва, 2004. 339 с.
6. Келлер В.С., Платонов В. М. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів. Навч. посіб. Львів, 1993. 269 с.
7. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты : учебник для вузов физической культуры. 5-е изд., испр. и доп. Москва, 2010. 340 с.
8. Платонов В.Н., Павленко Ю.А., Томашевский В.В. Подготовка спортсменов разных стран к Олимпийским играм. Киев, 2012. 336 с.
9. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения : учебник [для тренеров] : в 2 кн. Киев, 2015. 680 с.
10. Созаньски Х. Стратегия оптимизации системы подготовки спортсменов высокой квалификации. Вестник спортивной науки. Москва, 2003. С. 15-18.
11. Шкретій Ю.М. Управління тренувальними і змагальними навантаженнями спортсменів високого класу. Монографія. Київ, 2005. 257 с.

